

Tilpasset udgave af eksamensopgave ved Master i Kulturmiljø og landskabsanalyse ved:

Studienævnet for Forhistorisk Arkæologi
Vintereksamen 2004/2005
Masteruddannelse
Fri skriftlig hjemmeopgave med mundtlig prøve
(synopsisprøve)

Modul 3: Tværvideenskabelig landskabsanalyse og forvaltning
Vejledere: Jytte Ringtved og Ole Mouritsen

19701880 Hanne Kroghede

Titel:

Dejret ejerlav set som kulturmiljø

Udsnit af søkort (Sørensen 1691)

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD.....	3
KRITISKE KOMMENTARER PR. SIDE.....	4
Side 1	4
Side 2	4
Side 3	5
Side 4	5
Side 5	6
Side 6	7
Side 7	7
Side 10	8
Side 11	9
GENERELLE BEMÆRKNINGER.....	10
Indledning	10
A. Halvøens navn	10
B. Landsbyen Dejrets navn	11
C. Historiske ejerskaber	11
D. Sejlads som transportmiddel.....	12
E. Bonitet, landbrug og fællesskab.....	14
F. Landsbyens græsningsarealer og klitlaug.....	15
G. Byens øvrige erhverv og erhvervsbygninger	15
H. Dejret By – kortmateriale og vejssystem.....	16
VURDERING.....	17
ANVENDT LITTERATUR OG KILDER.....	20

En eksamensopgave er underlagt forskellige formelle krav, herunder til antal anslag. Opgavens tilpasning til brug som bilag for Kulturgruppens rapport til Styregruppen består derfor primært i tilføjelse af lokalhistoriske oplysninger, der ikke fandt plads i den afleverede opgave. Jeg takker Niels Gunnar Sørensen, Dejret og Niels Viggo Madsen, Tved for velvillig assistance under arbejdet.

Fejl og misforståelser er mine.

*Kommentarer og rettelser modtages gerne på
kroghede@mail.dk*

Hanne Kroghede, 20.01.2005- en deltidstilflytter

FORORD

I forbindelse med den kommende revision af regionplanen har Århus Amt i 2004 påbegyndt en udpegning og registrering af kulturmiljøer.

Med baggrund i det igangværende pilotprojekt, Nationalpark Mols Bjerger, blev de første arbejder udført her. Resultatet er ialt 17 registreringer indenfor pilotprojektets undersøgelsesområde, alle udførte af konsulentfirmaet Sven Allan Jensen as. En af kulturmiljøredegørelserne omhandler landsbyen Dejret. Skriftet er på ialt 11 sider og foreligger pt. som pdf-fil på nationalparkprojektets hjemmeside.

Med udgangspunkt i kulturmiljøredegørelsen for Dejret vil jeg forholde mig detaljeret og kritisk til dens indhold. I den forbindelse vil jeg inddrage forskellige tilgængelige kilder, herunder DKC, stednavne, ældre og nyere kort.

Opgavebesvarelsen falder i af tre dele. Først en specifik kommentar til de enkelte sider, så en generel del med uddybende baggrundsviden og afsluttende en vurdering af det foreliggende skrifts anvendelighed i eventuelle bestræbelser på at sikre det behandlede kulturmiljø.

De specifikke kommentarer henviser til de enkelte sider og er fortløbende markeret alfabetisk efter angivelse i anførselstegn af den omhandlede tekst.

Den mere generelle baggrundsviden er opdelt i underafsnit med en bogstavbetegnelse, der henvises til under de kritiske kommentarer.

KRITISKE KOMMENTARER PR. SIDE

Side 1

1a: Lokaltet: "Dejret"

Dejret ejerlav

1b: Emne: "Landsby"

Hvis kulturmiljøets afgrænsning svarer til ejerlavet bør det vel angives her?

Side 2

2a: "Dejret"

Dejret ejerlav

(Se 1b)

2b: øverste billede

Hvorfor vises et billede fra Isgård under Dejret?

2c: "frugtbare"

Jorden er ikke specielt frugtbar.

(I kulturmiljøreddegørelsen for Isgård er samme jordbundstype benævnt som "ikke specielt frugtbar". Det må vel også gælde her.)

2d: "ejerlagets"

ejerlavets

2e: "gode landbrugsjord"

århundredgamle landbrugsjord

(idet jeg må gå ud fra at der her ikke tænkes på hele ejerlavet?)

2f: "falder landskabet jævnt"

Det er ikke registreret at det også falder brat ved en nu inaktiv 15 m høj og stejl kystkrænt umiddelbart før forstranden mod nord.

2g: (og følgende sider): "Tved-halvøen" m.v.

Tved-halvøen er en uheldig betegnelse. (Se A)

2h: "intensivt dyrket"

Det grovsandede areal blev kaldt Sandmarken og har næppe været dyrket i tidligere tid. Det er ikke med i Markbogen fra 1683.

(Strandengene på Dejret og Tved Øhoveder er ikke intensivt dyrkede. Her ydes tilskud til kreaturgræsning for at bevaring af lille gul engmyre og dens århundredgamle tuer.)

2i: "fraregner sommerhusområdet nordvest for Dejret"

fraregner de tre sommerhusområder

(Der er tre forskellige sommerhusområder i Dejret ejerlav. Det største ligger på bakket sandjord nordvest for Dejret umiddelbart bag den under 2f nævnte kystkrænt. Den anden og mindre ligger nordnordøst for Dejret og er til dels placeret på drænet lavbundsjord. Endelig er store dele af sommerhusområdet ved Skødshoved Strand udstykket af Dejret ejerlav. Jordbunden her er både stenet strandvold og afsnørrede områder med tidligere havbund.)

2j: "forholdsviis få hegn og diger"

En sammenligning af skel og veje på det minorerede sognekort fra 1836 med et nutidigt kort (Thorsen 2003) viser at veje og skel i langt overvejende grad er de samme. Antallet af hegn og diger er derfor primært udtryk for matriklernes størrelse på udskiftningstidspunktet.

Netop disse hegn, diger, terrænforskudte skel og deres udformning er et væsentligt og bevaringsmæssigt vigtigt aspekt af ejerlavets kulturmiljø.

2k: nederste billede

Hvorfor samme – kedelige – billede som på side 5?

Studstrupværket er iøvrigt ikke synligt fra selve Dejret, og kun når man er helt ude ved nordkysten.

Side 3

3a: Tved-halvøen

(Se A)

3b: "drag" og "dragsforbindelse", "oldnordisk for strækning"

drag = "et sted hvor man med fordel kan trække sin båd over land" (Gammeltoft 2004). Det er næppe tilfældet her.

3c: "kysten aldrig rigtig blevet udlignet"

Den markante nu inaktive kystskrænt nordvest for Dejret har afgivet materiale til den stenbestrøning der kan ses ved lavvande på af den foranliggende havbund.

Skræntnedbrydningen er standset efter dannelsen af strandvolde langs kysten.

Der foregår en fortsat nedbrydning af halvøens aktive kystskrænter, hvis materiale føres langs kysten til aflejring i det roligere vand mod nord. Dette kan bl.a. iagttages ved de langstrakte nye aflejringer på Skødshoveds nordside.

3d: "øhovedet" Skødshoved

Skødshoved er ikke et øhovede med nyere marint forland som Dejret og Tved Øhoveder men er forbundet med den større halvø mod syd af en ældre strandvold, der afskærer tidligere havbund i form af to nu hovedsagelig tørlagte laguner. Dette spændende område af ejerlavet bør også nævnes.

3e: "lerjord (mørk brun)"

Den på side 4 viste hovedsignatur er Grovsandblandet lerjord/Fin sandblandet lerjord. Der findes et område med Grovsandblandet lerjord/Fin sandblandet lerjord mod øst og umiddelbart vest for Kvelstrup. Kun på selve Skødshoved og på Dejrets arealer vest for hovedgården Kvelstrup findes den tungere lerjord med den mørkbrune signatur.

3f: Kortskitsen:

Skitsen er misvisende på 2 punkter:

a. Det fremgår ikke af tegningen at der faktisk er et stejlt skræntområde på nordkysten og flere høje bakker mellem kysten og Dejret. Skrænten ses tydeligt på luffotoet side 1 som en fremspringende bue på nordkysten (Se B)

b. Kystlinien syd for Skødshoved er dannet af en strandvold mellem to modstandsdygtige lerknolde, dels vest for Kvelstrup (Dejrbjerg?) dels Skødshoved. Bag kystlinien er to slyngede vådområder, Store og Lille Kringel, der sandsynligvis er spor af Stenbækken før den blev stensat.

(Markbogen af 1683 nævner spor af en vandmølle ved Kvelstrup. Disse kan stadig anes. Stensætningen må have sikret at området bag strandvolden ikke blev oversvømmet, når møllen var i brug.)

3g: Kortskitsens tekst: "dragsforbindelse"

(Se 3b)

Side 4

At sommerhusområderne er vist hvide skjuler, at de primært er udstykket af urentabel landbrugsjord.

Side 5

5a: *"landsbyejerlaget"*

landsbyejerlavet

5b: *"ligger højt"*

ligger højt (og skjult) mellem bakkerne

5c: *bynavnet*

"Digherhoveth" etc.

Hov og hoved er sprogligt beslægtede. Dog ligger Dejret ikke på en forhøjning, men lå indtil udflytning og udbygning efter brandene helt skjult mellem de skrånende bakker. (Se B)

5d: *"dragene" "draget" etc.*

(Skødshovedmaen - på strandvolden langs kysten syd for Skødshoved, der nu er sommerhusområde - var også græsningsareal.

5e: *"dragene" "draget" etc.*

(Se 3b)

5f: *foto:*

Hvorfor vise det samme som på side 2?

5g: *"stort set al jord omkring Dejret landsby var under plov. De udyrkede områder er små og ubetydelige. Jorden har kunnet udnyttes optimalt."*

1836-kortet viser ejerskabet til jorden og IKKE hvordan den har været anvendt, eller hvor rentabelt dette evt. har været. (Se E)

Jorden har SKULLET udnyttes optimalt.

5a: *"et lukket og mere eller mindre selvforsynende system"*

Dejret var en på flere måder aktiv handelsby med udskibningssted på selve Skødshoved før dampskibsbroen på Skødshoved Strand anlægges af Tved sogneråd i 1900. (I det mindste efter at handelen blev givet fri i forhold til købstæderne i 1862 og frem til at den sidste købmand og bager lukkede midt i 1990'erne.) (Se D og G)

5b: *"selv dyrket de daglige fornødenheder og kun solgt et evt. overskud"*

Der var en vis husflidsproduktion med vævning og syning i de fleste huse. Produkterne må være afsat i Århus. (Se G)

5c: *"ikke været mange diger og hegn"*

(Se 2j)

5d: *"Udskiftningen har været vanskelig"*

Udskiftningen foregik over en længere årrække, men resultatet var holdbart.

(Se F og H)

5e: *"Gården Skødshoved er udflyttet efter brandene"*

Skødshovedgård blev bygget af Laurits Ulrik la Cour til Skjærsø, der ejede stedet fra 1836. Han får bevilling til at holde kro i 1845. Denne drives af Peder Jensen, kromand i Løgten, indtil 18.12.1855. Kroen nedlægges i 1856. Der er dog fortsat udskibning herfra. Under 1. verdenskrig ejes stedet af en købmand i Dejret. Blandt senere ejere er forskellige direktører fra Århus (Madsen 2004).

5f: *"husmandssteder"*

husmandssteder

5g: *"Flintegården nord for Dejret"*

gården Flinthøj nordøst for Dejret

5h:

Endelig blev 4-5 gårde og huse udflyttet til Øhovederne, af disse er nu kun gården på Tved Øhoved tilbage.

Skolebørnenes gangsti til Dejret kan ses på det gamle skolekort i skolestuen på museet i Helgenæs præstegård og på kortet side 8.

5i: *"den vigtigste vej gik mod øst"*

Vejen mod øst gik ikke blot til kirken men også til landtangeforbindelsen til det øvrige Mols.

Dog var vejene mod syd lige så vigtige idet der her var adgang til halvøens øvrige landsbyer, de to herregårde og byens mølle.

Ejerlavets egne vigtigste veje gik dog mod VEST og mod NORD. Kun disse to veje er særskilt udmatrikulerede og på kortene vist som fuldt optrukne. (Se H)

5j: *"entydig orientering mod øst"*

Orienteringen afhænger på om man tænker på "vandskab" eller "landskab".

Ejerlavets vejforløb stammer primært fra den tid da transport til vands var det letteste.

Side 6

På denne side er der plads til at skrive om forholdet til Kvelstrup.

Side 7

(kommentarer pr. billede)

7a: *Den gamle "markvej" Hegnet*

Hegnet er ikke bare en markvej men eneste adgang til flere boliger. På kort fra 1812 og 1816 ses desuden at både Hegnet og Leddet førte fjerntrafik UDENOM byens gadejord. Vejen er endog vist ført SYD FOR OG PARALLELT MED Fægyden mod Skødshoved (som var 12 alen bred) indtil den drejer fra mod sydvest og den gamle overgang på Stenbækken på hovedgården Kvelstrups område og går videre mod et gammelt færgested.

(Faktisk er både bygade og byveje flere steder for smalle til trafik med nutidens store landbrugsmaskiner.)

7b: *"kan udmærket være rester af gamle toftediger"*

Terrænet i landsbyen falder mod nordnordøst. Der er derfor flere stensatte terrasseringer inden for byvejsystemet. Ud mod byvejene - og dermed markerne - er det mere reglen end undtagelsen at der er stengærder eller stenstøttede terrænspring. Grænsen mellem flere af de ældre marker og tofter er desuden markeret med terrænspring og stendiger.

7c: *"markvej"*

Det rette navn er nok "fortoft", her er valgt byvej.

(Se H)

7d:

Tekstforslag: Kokkesmøgen, byvejen mod vest. I højre vejside skelnes den gamle stensætning der afgrænser landsbyjord.

(Tidligere tekst: *"etableret mellem 1836 og 1875"*)

Kokkesmøgen er på 1812-kort vist frem til en jordlod kaldet "Kock's Klepper". Vejene på dette kort (og 1836-kortet) er viste som signaturer for færdelsrettigheder. Ville man forbi her skulle man "smyge sig" igennem.)

Kokkesmøgen, den vestlige byvej, er en jordvej med stensætninger på landsbysiden. Den er forbundet med bygaden i hver ende og med nu kun to tværveje. Den tjener i 2004 som adgangsvej til fem boliger. Da den nye lokale skole, bygget 1877 var i brug, fungerede tværvejen syd herfor som skolegård (Sørensen 2004).

7e: Stokholm

Stokholm er en af de gamle forbindelsesveje mellem bygaden og byvejen. I dag er den forlænget mod nord for at give adgang til sommerhusområdet nordøst for Dejret.

7g: "formentlig indtil udskiftningen fælles fædrift til de nordlig og østlig beliggende strandenge"

Skårhavvej er bygadens nordlige ben. Ved landsbyens nordende mødes byvejene og bygaden. Herfra udgår den gamle fægyde (drøwt) som en jordvej mod kysten.

Efter udskiftningen var den stadig adgangsvej til en ejergruppes fælles græsningsareal i Klitten.

Skårhavvej giver IKKE adgang til Øhovedernes strandenge. Det fås fra Kirkebjergvej ad Øhovedvej. (Se F)

(På 1812-kortet er Skårhavvej ført helt frem til havet; på senere kort kun til græsningsarealerne ved havet.) (Se C)

Side 10

10a: "kun mod vest mangler markvejen"

Kokkesmøgen er faktisk vist på kort fra 1812 i større udstrækning end på 1816- og 1836-kortene.

Dette må være begrundet i at de jorder der ligger på den vestlige side af byen i 1836 har kunnet dække deres adgangsbehov på anden vis. Den landmand der rent faktisk benyttede landbrugsjorden har nok også haft en vej dér, til hans eget brug, som jo også skulle give adgang til det øvrige vejsystem. Forskellen er blot, at der ikke er andre der nødvendigvis skal den vej for at komme til deres jord.

(Der lå i 1836 kun en gård i den nordlige del af byen, matrikel nr. 5, en halvgård. Mod vest kraftigt begrænset af et højere liggende terræn og havde derfor bygninger på begge sider af bygaden, Skårhavvej. Hovedbygningens lå langs gadens vestside og ladebygningen på østsiden. En del af gårdens daglige arbejde med driften måtte derfor nødvendigvis involvere gadejord.)

10b: "byen virker tynd"

Udflytning af Flinthøj fra den nu frie store mark øst for Skårhavvej, samt nedbrydning af en lade i stedet for reparation på en lille mark vest for Skårhavvej bidrager kraftigt til dette. Et eksempel på landsbystrukturens sårbarhed.

Det nordlige område er pga. udflytning af gården Flinthøj fra østsiden noget løsrevet fra den øvrige by. Skolebygningen ligger på Skårhavvejs vestside, i nord-sydlig retning overfor det åbne markestykke. På dette var der tidligere ud over den udflyttede gård en plads med en fællesbrønd, hvor hele bydelen hentede vand.

10c: "Som lærer Nielsen erindrer det i 1921"

Det fremgår ikke klart at lærer Nielsens erindringer er fra hans barndom i 1860'erne.

10d: "alt lå hulter til bulter"

Den under 10a i parentes nævnte halvgård lå tæt ved skolen, som i lærer Nielsens tid lå på Skårhavvej. Om den eller kvartgårdene i byens sydøstlige ende var årsag til bemærkningen om "skidne gader og sammenfildrede bygninger m.v.", er uvist (Madsen 2004).

10e: "... at holde fantasien skadesløs"

Citatet kunne passende have været afrundet med resten af teksten som - her citeret efter hukommelsen - nævner landsbyen som muligt afbildningsobjekt for et Kunstakademis studerende.

At bygningerne lå tæt fremgår til dels af kort fra 1816.

10f: "ladebygninger og portåbninger ud mod gaden"

Adgangen via porten var ikke den primære arbejdsadgang for et landbrug i landsbyen.

Selvom det i dag umiddelbart ser ud som om at gadeporten var hovedadgangen, så havde gårdene oprindeligt i lige høj grad adgang fra se omgivende veje. Tages Lykkesminde (til venstre på billedet side 11) som eksempel, har den stadig også adgang fra byvejen Hegnet, endda med to helt parallelle, private stikveje: en til gårdspladsen ved stuehuset og en til møddingen og stalden, som adskiller gårdsplads og mødding.

10g: "Skårhavevej"
Skårhavvej

10h: "udelukkende består af"

Blandt husene i byens nordende findes "Kaptajnshuset", skolen fra 1877, den gamle halvgård "Skipperly", hvis bygninger ligger på begge sider af vejen og nu indgår i tre boliger, en gårds flyttede bindingsværksstuehus, samt tre mindre huse.

Ved et af de nordlige huse blev der dyrket hamp til rebfremstilling. I et andet boede en fisker og i et tredje to syersker (Madsen 2004).

10i: øverste fototekst "sammenfiltrede"

Dejret landsby er ikke specielt sammenfiltret i dag. Der er blot stadig spor af at der i tidligere tid var meget små grunde og huse mellem de større gårde – indenfor det stramme vejsystem. De her viste huse ligger tæt ved bygaden (her Skårhavvej) og har alle - på nær det til højre - deres langstrakte grunde bagud med forbindelse til byvejene.

10j: Vejskitsen

(Jeg er i tvivl om hvilket stadie eller princip den viser og kan derfor kun her kommentere faktuelle fejl.) (Se H)

Generelt:

- a. Kokkesmøgen fandtes i 1812.
- b. Stokholm er gammel tværvej, der stadig forbinder Skårhavvej med den østlige byvej.
- c. Den viste streg peger IKKE på vejen Stokholm.
- d. Stokholm er IKKE - som man måske kan tro når bygningerne ikke er vist - en oprindelig omgivende byvej. Den rigtige byvej ligger en hel mark nærmere Bygaden.
- e. Der bør ikke være tegnet en adskillelse mellem vejene i gadesystemet, da alle er sammenhængende.
- f. Fægyden mod nord kaldes i dag også Skårhavvej, og bør vel antydes?
- g. Tværgaderne ligger IKKE overfor hinanden.
- h. (Landsbyens bygningsmasse ikke er vist, men byvejene lå - og ligger stadig mere eller mindre brugte og dermed tilsvarende synlige - som landsbymatriklernes ydre afgrænsning i forhold til den omgivende landbrugsjord.)

Byvejen nord for den østligste del af Dejret ligger i dag med græsbevoksning, der kun lejlighedsvis klippes.

Side 11

11a: "kampesten som synlig og dekorativ fundering"

Samme byggeskik gør bygningerne sårbare for rystelser fra tung trafik og klimamæssige forandringer, da de ikke er funderede til frostfri dybde.

11f: "andelsbageriet"
(Se G)

11: "på sigt"

Der er i 2004 nok kun eet reelt aktivt landbrug indenfor den gamle landsbyafgrænsning.

GENERELLE BEMÆRKNINGER

Indledning

Det omhandlede områdes infrastruktur og navngivning er præget af dets beliggenhed ved havet og af at forbindelsen til ”den større verden” hovedsagelig var via søfart - og først midt i 1900-tallet via landtransport.

Ved kysten og i havet ud for Dejret ejerlav findes rester af bopladser fra såvel ertebøllekultur som ældre og yngre stenalder. Indenfor ejerlavets landområde er der registreret flere grave og høje fra både, stenaldre, bronzealder og jernalder. De fleste gravhøje er i dag overpløjede. Det er dog bemærkelsesværdigt at der er en høj grad af sammenfald mellem en gravhøjs placering og agernavne med endelsen ”høj” (Markbog 1683).

Ejerlavets gamle dyrkede områder er opdelt i en østlig og vestlig del af et nu hovedsagelig drænet vådområde. Dejret landsby ligger i den vestlige del. Centralt i den østlige er der registreret kulturlag fra førromersk og romersk jernalder, senest i 2003 (DKC-140509-47).

Området har således en lang historie som hjemsted for mennesker og herunder også som landbrugsområde.

Landsbyens og ejerlavets historie er af forskellige forskere søgt ført tilbage til tidlige skriftlige kilder. Dette er dog et stort emne for sig som ikke vil blive berørt her udover den betydning det kan have for en forståelse af områdets ånd. I den forbindelse er det værd at bemærke at landsbyens stabilitet som kollektivt samfund over meget lang tid nok blandt andet bygger på en høj grad af selvejerskab.

A. Halvøens navn

Dejret ejerlav udgør den nordlige del af den halvø der siden tidlig middelalder har svaret til Tved sogn. At kalde området for ”Tved-hoved” eller ”Tved-halvøen” er dog en betegnelse som ingen lokalt kan forstå (Madsen 2004, Sørensen 2004).

At halvøen i kirkelig henseende svarer til Tved sogn – eller at det eneste tilbageværende indkøbssted for dagligvarer ligger i landsbyen Tved – burde ikke være begrundelse for at halvøen helt mister sit oprindelige navn, Mols.

Dette navns naturlige tilknytning til denne halvø kan bedre forstås, når man erindrer sig at sejlads langt ind i 1900-tallet var den hurtigste og nemmeste transportform mellem de kystnære områder ved Århus Bugten.

De aktive kystskrænter ved Mols Hoved (47 m) på halvøens sydside har altid på lang afstand været en synlige landkending for sejlads i Århus Bugten. På to af søkortdirektør Jens Sørensens søkort fra ca. 1690 angives stedet som henholdsvis Mols Bierg og Mols Hoved (Sørensen 1691).

Et relevant navneforslag er derfor ”Molsland”, helt svarende til at man lokalt kalder området bag Vrinneres Hoved for ”Vrinneresland” (Sørensen 2004).

Et måske lige så relevant navn kan være ”Mols Hovedland”. Dette er desuden en ligeværdig parallel til det nu meget brugte ”Mols Bjerge”, som ”bare” ligger i oprindelige Mols herred, der igen fik sit navn fra Mulnæs/Molnes/Mols, - ”næsset med Mols Hoved”.

“Hoved” er netop betegnelsen for et fremspring der er markant i forhold til kysten, altså set fra havets overflade. *“Ordet hoved optræder i en række oprindelige naturnavne, der er betegnelser for markante bakkefremspring, gerne ud mod åbent vand”* (Jørgensen 1995).

Det er tidligere påvist at Mols-halvøen langsomt har fået sit navn udvandet, fordi områdets navn som herredsbetegnelse over tid er anvendt til at dække et stadigt større landområde (Bøttiger 1893).

Stednavne med ”Mols” er oprindeligt ikke anvendt udenfor Tved sogn. Her findes udover ovennævnte Molshoved, Molbohøjen (en gravhøj ved Tved Kirke) og Molsgården i Thorup ejerlav.

Tved er en landsbys navn, hele sognets betegnelse og navnet på den kommune der blev nedlagt i 1970, men ikke hele halvøens navn.

B. Landsbyen Dejrets navn

Opremses Mols-halvøens hoveder begyndende fra syd og med uret har vi:

- a. Mols Hoved, ca. 15 m høje aktive kystskrænter, højeste punkt i det umiddelbare bagland er 47 m
- b. Kjeldshoved, aktive kystskrænter, højeste punkt er 17 m
- c. Hundshoved, kun få m højt, (med gravhøj)
- d. Skødshoved, 17 m højt (tidligere med gravhøj)
- e. En unavngiven kystskrænt, med en 1-2 km lang bakke og 15-25 m høje inaktive stejle skrænter i 1 km's længde nordnordvest for Dejret, hvor højeste punkt er Manhøj på 33 m mellem skrænten og Dejret
- f. Dejret Øhoved, 16 m høj
- g. Tved Øhoved, 16 m høj (Geodætisk 1961)

I ovennævnte opremsning af ”hoveder” tror jeg at den unavngivne skrænt kan have heddet noget i retning af de ældste kendte navne for Dejret, Digherhoveth etc. (Trap 1963).

En stednavneordbog siger om navnet Dejret: *Djursland 1313 - ca. 1320 Digherhouet “Det tykke fremspring”. En sammenstilling af forleddet “diger” i betydningen tyk eller stor, og efterleddet “hoved” i ovennævnte betydning som fremspring på en kyst* (Jørgensen 1995).

At landsbyen Dejret før 1300-tallet må formodes at have navn efter sin placering bag en markant kystformation svarer ganske til at Mols Hoved har givet navn til sit bagland.

At der her før landhævningen har været en markant skrænt - der ved sin nedbrydning har bidraget til at forme det kystnære havområde - kan ses på de mange store sten der ved lavvande bliver synlige på havbunden. Over tid er skrænten i takt med opbygning af strandvolde mod den lavvandede kyst blevet beskyttet mod de tidligere gentagne udskridninger. Skrænterne er blevet skjult i blandet skovbevoksning og navnet glemt.

Endelig skal det nævnes, at den gamle lokale udtale af landsbynavnet, ”Dej’r”, - uden tryk på udtalen – ligeså godt kan have givet navn til klinten, da den nok altid har været stor og det netop er hvad navnet – og ordet ”diger” - betyder.

C. Historiske ejerskaber

I Valdemars Jordebog af 1231 er ”Mulnæs” nævnt parallelt med Helgenæs som bidragyder med 20 mark sølv. Flere historikere har forsøgt at identificere dette Mulnæs, senest som de 41 selvejerbønder i Mols herred – hvoraf de 40 eksisterer endnu frem til 1664 - der i to grupper yder en såkaldt ”sammelskat” i naturalier til kronen som skulle erlægges hvert andet

år. 17 selvejerbønder i Tved sogn – heraf 7 i Dejret - afvekslende med 24 bønder i Vistofte-Agri-Knebel (Hahnemann 1994).

Allerede i 1315 ejer Århus Stift's Kannebord 1/5 af Dejret (Rasmussen 1941-42).

Marsk Stig Andersens sønnesøn, sin tids mægtigste privatmand, gav i 1360 dele af Dejret by til en messestiftelse for sig selv og sine forfædre og efterkommere i Århus Domkirke (DRB 1967).

Efter reformationen blev flere af Dejrets bønder efterhånden fæstere under især Kvelstrup og Isgård, der i perioder var ejet af de samme familier.

Men fra gammel tid har Tved sogn haft relativt mange selvejerbønder, der svarede skat direkte til kronen via kongens lensmand, der indtil 1660 sad på Kalø. Her er i tiden efter 1660 registreret i alt 17 selvejerbønder i Tved sogn, heraf 1 i Bjødstrup, 4 i Blåkær, 5 i Tved og 7 i Dejret ejerlav. Disse selvejergårdes samlede skat bestod i hvert andet år at yde: 1 td. gryn, 1 td. smør, 16 oste, 1 plovoxe, 1 malkeko, 3 fedekøer og 6 ½ stødlam). I 1664 blev denne fællesbeskatning - kaldet "sammelskat" - udlignet på de enkelte selvejergårde i stedet (Hahnemann 1994).

Byen havde i 1688 tre vange kaldet Østermarken, Søndervangen og Vestervangen. Højeste gårdnummer var 22. Der var fire bol, de to som fæstegårde og to som gamle selvejergårde. Desuden var knap 2% fælleseje og husmandsjord. Knap 20% var ejet af gårde i andre ejerlav. Kannebordets femtedels ejerskab formodes at kunne findes blandt fæstebolene og de arealer der i 1688 tilhørte gårde i andre ejerlav (Rasmussen 1947-49).

På det minorerede sognekort af 1836 kan ses hvordan hovedgården Kvelstrups jorder på tre sider er omgivet af Dejret ejerlavs jorder. Hvordan denne sammenhæng er opstået er uafklaret. Kvelstrup nævnes første gang i 1432 og var i 1441 ejet af Henrik Sandberg (Trap 1963). Denne familie kom til Danmark fra Holsten som forpagtere og høvedsmænd på holstenske grevers pantelen under Valdemar Atterdag. Efter pantets indløsning trådte de i kongens tjeneste (Bobe ca. 1926).

D. Sejlads som transportmiddel

Ejerlavene på halvøen har alle adgang både via land og via vand, hvor der for hvert enkelt har været et udskibningssted/landingssted. Tved og Thorup ejerlav havde som de eneste adgang til sejlbart vand på to sider, Knebel Vig og Begtrup Vig.

Betingelserne for sejlads er dog meget forskellige, idet der f. eks. ved Skødshoved og den nuværende Skødshoved Jollehavn er relativt let adgang til større vanddybder, mens nordkysten i gennemsnit har en 1 km bred vadehavsagtig lavvandszone med blot 30 cm vanddybde ved daglig vande.

Kystnærheden og forholdet til områdets Stiftsby har præget halvøens beboere: *"Bønderne paa den vestre Landtunge af Mols søge hellere Aarhus, som ligger dem saa beleiligt naar Varenes Transport skeer søeværts, og hvor Afsætningen er fordelagtigere end i Ebeltoft. Molboerne ansees og for at være gode Søemænd"* (Hald 1824, s. 67).

Et søkort (forsiden) over Århus Bugt tegnet i 1691 af Jens Sørensen viser beliggenheden af Deired (Dejret), Tved og Taarup (Thorup), samt en lokalitet kaldet "Fergen", placeret ca. hvor landingsstedet ved Kjeldshoveds lå. Denne lokalitet er sandsynligvis halvøens gamle overfartssted til Århus.

På samme søkort vises en markante udvækst som kan symbolisere en form for havn ud for Skårhavvej. Herfra kan det gamle lensmandssæde på Kalø ses og også det senere amtmandssæde på Vosnæsgård på den anden side af Kalø Vig. På et ikke publiceret kort

over samme område – tegnet af Jens Sørensen i 1695 – er denne udvækst ikke vist. (En mulig forklaring på "havvejen" - og dens forsvinden - kan være, at selvejerbøndernes naturalieskat til Kalø len, kort efter dettes nedlæggelse blev udlignet på den enkelte gård. (Hahnemann 1994))

Dejret ejerlavs lange kyststrækning har altid givet god kontakt til havet. Nordkysten er velegnet til sejlads med lavbundede både og pramme, mens der er større havdybder ved Skødshoved. Udskibningsstedet på Skødshoved er ikke angivet på Videnskabernes Selskabs kort af 1789. I 1811 drives den vestligste matrikel, nr. 45, under Kvelstrup Hovedgård som på det tidspunkt er forpagtet af kystbefalingsmand Rugaard. En kro blev bygget her i 1845 og fungerede frem til 1856. Udskibningsstedet lå kun 4 km i direkte linie fra Egå og 9,5 km fra Åhavnen i Århus.

I 1860'erne havde 4 mindre både hjemsted her (og til sammenligning kun 1 båd ved Kjeldshoved). Bådejerne var jordbrugere i Dejret. Et par stykker drev en høkerhandel ved siden af, og en enkelt var også smed (Nielsen 1918a, s. 16). Der findes en beskrivelse af sejladsen fra Skødshoved: *"Baadene laa i Reglen optrukne paa Land, og at skyde dem ud var et ubehageligt arbejde, som Passagererne stiltiende var forpligtede til at deltage i. Naar Fartøjet flød paa Vandet, blev Kornsække, Smørbøtter, Kalveskind, Ølankre, Mennesker og Dyr transporterede ombord paa Vogn, hvorefter man "satt ewr". Men var Vinden imod, saa maatte der krydses, eller løjede af, saa Aarerne maatte ud, kunde det blive en Sejlads paa flere Timer, hvilket, navnlig om Vinteren, kunde have sine Ubehageligheder."* (Nielsen 1918a, s. 16).

Sejladsen var ikke altid nem men alligevel langt at foretrække for en tur på de smalle og dårlige veje. Bådene vendte gerne hjem samme dags aften. Hvor besværlig landtransporten var til sammenligning kan udledes af en beskrivelse i forbindelse med deltagelse i det populære Sct. Olaf's marked i Århus, Markedet der var en regulær folkeforlystelse af tre dages varighed med diverse gøgl - men også teater med klassiske stykker - ebbede ud i 1897. Alle – bønder, børn og tjenestefolk på halvøen - ville gerne af sted. Den midterste dag var den populæreste, så bådene var overfyldte. Folk med hestevogne valgte derfor gerne turen over land, rundt om Kalø Vig, selv om dette betød en hel nats rejse - hver vej (Nielsen 1918a, s. 26-27).

Århusbugtens Dampskibsselskab blev oprettet i 1874 som følge af at købstæderne i 1862 mistede monolet på oplandshandelen. Selskabet fungerede frem til 1935 og besejlede de nyanlagte dampskibsbroer i området mellem Vosnæs og Ebeltoft, samt øen Samsø (Fode 1971).

Selvom en dampskibsbro med samme navn, Skødshoved, i 1900 af Tved sogneråd blev anlagt 2,5 km længere mod syd på kysten var det gamle udskibningssted fortsat i brug indtil lastbiltransporter og privatbilismen generelt udkonkurrerede både dampskibsfarten og de mindre både i løbet af 1900-tallet.

Skødshoved-dampskibsbroen var oprindelig blot en lang mole med et lille knæk yderst. Her lå langs det yderste stykke – og ved siden af hinanden – så sent som i 1960'erne tre både ejet af bådførere i Dejret (Sørensen 2004).

Paket-båden "Skødshoved" er i dag det eneste levende eksempel på den gamle bådfart. Den blev bygget i Horsens i 1907 for en bådfører i Dejret, Søren Sørensen. I 45 år sejlede "Skødshoved" med kul, kolonialvarer og maskiner fra Århus til Mols og med træ og landbrugsprodukter fra Mols til Århus. Efter en omskiftelig tilværelse er den nu ejet af en selvejende institution og drives af en frivillig og ulønnet støtteforening, der muliggør turist- og chartersejlads i området. Skibets restaurering er bl.a. støttet af Arbejdsmarkedets Feriefond og Nationalmuseets Skibsbevaringsfond.

(http://www.mols.dk/veteranskib/historisk_skoedshoved.htm)

Forskellige bådselskaber har dog besejlet ruten Århus-Skødshoved Dampskibsbro. Mira-bådene indtil i 1990'erne.

Den gode adgang direkte fra Århus bymidte til de gode sydvestvendte strande mellem Skødshoved og Kjeldshoved gav basis for en udstykning af sommerhusgrunde på det gamle græsningsareal "Skødshoved Maen". Hvidovrekolonien for skolebørn fra Hvidovre kommune og et Badehotel blev også bygget.

To huse i Dejret hedder henholdsvis Kaptajnshuset og Skipperly.

E. Bonitet, landbrug og fællesskab

Dejret ejerlav indeholder mange forskellige jordtyper og boniteter. Hvad der er god og dårlig jord har skiftet over tid i forhold til dyrkningsmetoderne. Det naturgivne grundlag for den dyrkede jord er primært lerblandet sandjord med områder lettere og stedvist meget tung lerjord.

Den bedst gødede jord ligger naturligt nok i umiddelbar tilknytning til landsbyen. Generelt ligger landsbyen mellem sine tre forskellige vange, mod vest, øst og syd, der alle havde deres særlige karakter.

Boniteringen i 1816 medtager også de forskellige kystområder og overdrev der ikke er nævnt som værende under plov i Markbogen af 1683.

De tre vange inddeles af en T-form dannet af fægyderne mod nord og fægyden mod vest og dens forlængelse mod øst.

Den vestre vang var meget tør og har en meget lav bonitet. Her blev jorden i 1816 på en skala fra 1-20 vurderet til 1,5-6 (Matrikel 1 kort 1816). Kun et par agre tæt ved byen blev vurderet fra 7 til 9. Helt specielt blev "Gåseager" længere mod vest vurderet til hele 10, fordi gæssene normalt var i en indhegning her (Hald 1950).

Østre vang er mere sammensat idet den både havde vådområder og letlere morænebakker. Ser man bort fra de laveste boniteter ved moser og kystområder er spændet fra 5 til 16. En særlig høj vurdering på hele 18 får jordstykket Nør Toft (Nordtoften) i smørhullet mellem landsbyens nord og østvendte dele. Dette skyldes at landsbyens ajle mv. blev ledt ud på denne mark via vejen, der spøgefuldt blev kaldt for "Ålekisten" (Hald 1950).

Den søndre vang er meget langstrakt og meget sammensat, idet den udover kystområderne i vest, de gamle agre og husmændenes lodder indeholder flere grupper af små særlodder til præst, skoleholder, smed og degn. Blandt disse er de gamle agre tæt ved byen naturligvis de bedst gødede med boniteter fra 8 til 18 med hovedvægten omkring de 14. Særlodderne og en gruppe gamle husmandslodder har bonitet fra 11 til 15 mens de nye husmandslodder på den langstrakte, sandede bakke, Røjen, kun er sat til fra 2 til 8, med en undtagelse på 11 i et tidligere dyrket område nærmest landsbyen (KMS 1816).

Den lave bonitet var baggrund for ejerlavets uregelmæssige trevangsbrug. Hegning var ikke normen på de store arealer, men brug af hyrde og tøjring så sent som sidst i 1800-tallet.

Den tætte landsbys dyrkningsfællesskab blev reguleret af en Grandebog. Udskiftningen begyndte her år 1780 og var først afsluttet 1816. Grandebogen blev dog genskrevet år 1800 med følgende indledning: "*Vi samtlige Deyret Byes Grander og Beboere, Gaardmænd og Huusmænd, Gadehuusmænd og Inderster Giør vitterligt: At efterdi vores forrige Grand-Bog er saa gammel og forslidt, ja næsten ulæselig, saa have vi samtligen i den Hellig Trefoldigheds Navn, efter vores Samtykke, tilsagt og bejaet, igjen at forfatte og fornye denne Grand-Bog til hver Mands Nytte og Gavn, som udi Deyret Bye bygger og boe eller her efter kommer at boe.*" (Madsen 2004)

Det er her værd at bemærke at alle - og ikke kun gårdmændene, som i mange andre landsbyvedtægter - der enige om bogens indhold. Den er dog kun underskrevet af gårdmændene. Bogen får en tilføjelse nogle år senere. Den er sandsynligvis er begrundet i at husmændene nu efter udskiftningen har fået mere og fjernere beliggende jord, der skal dyrkes. Tilføjelsen er en mindretalsindstilling, der går på at tillade arbejde på Søn- og helligdage efter kirketid, hvor arbejdsredskaberne normalt er ledige: *”Da Forordningen desangaaende visnok ikke tillader noget hellig Dags Arbeide, men af Medlidenhed for fattige, som ikke haver Hæste og Vogn, haver vi samtlig tilladt hverandre at hielpe dem om hellige Dage, om det tillades os af Øvrigheden. Thi ellers er jo de fattige i Forlegenhed. Hvis ikke, saa er jo vi sidstnævnte efter vor allernaadigste Forordnings lidendes (lydende) og villig.”* (Madsen 2004)

F. Landsbyens græsningsarealer og klitlaug

Når afgrøden var høstet fik landsbyens dyr græsningsmulighed på markerne indtil der igen skulle tilsåes. Landsbyens faste græsningsområder lå langs nordkysten, på Øhovederne og på Skødshoved, samt på Maen, området med langs kysten syd for Skødshoved. To fægyder med enslydende matrikelnummer (i 1836) sikrede landsbyens fælles adgang hertil. Den længste fægyde gik stik vest til Skødshoved. Den startede ved Bygaden og var også adgang til landingsstedet. Den anden var Skårhavvejs forlængelse mod nord. Kvæget græssede både på de flade strandenge og de stejle kystskrænter, kaldet “Klitten”. (Klit er den lokale betegnelse for klint (Madsen 2004).) I forbindelse med udskiftningen, der her begyndte i 1780, blev Dejret Klit i 1791 opdelt i 14 lodder og overtaget af 10 navngivne gårdejere og boelsmænd i Dejret (Milloup 2004).

En rest af det gamle landsbyfællesskab er bevaret i “Klitlauget”, som alle landsbyens beboere er fødte medlemmer af. Klitlauget blev oprettet i 1920’erne som ramme om et udendørs forsamlingssted i Klitten. Her ejer landsbyens beboere i fællesskab et stykke jord langs havet med skov, kystskrænt, forstrand, læskur og bænke. Klitlaugets bestyrelse arrangerer bl.a. det årlige Sankt Hans bål og fællesspisning ved stranden. Der er også mulighed for bådeoptræk og fiskeri i de lavvandede kystområder, hvor der ved ebbe ofte graves efter sandorm til brug som madding ved lystfiskeri.

Da sommerhusområderne ved nordkysten blev oprettet omkring 1970 fik de tilsvarende i tilgift de foranliggende spændende skræntområder og forstrande, hvor der bl.a. er flere kilder og en ellesump der har været brugt til tørveskær.

G. Byens øvrige erhverv og erhvervsbygninger

Ved folketællingen i 1834 rummede byen 301 personer fordelt på 67 husstande. Blandt disse var der 19 gårde, 4 boelssteder og 44 huse. Udover de 23 gårde og boelsteder nævnes om hele 15, at de lever af deres jordlod og at 11 er daglejere. Øvrige fag er gartner, skomager, urmager, smed, væver, skrædder, murermester og skolelærer.

Andelsbageriet er fra 1893 og nåede at fungere i 101 år til 1984. En anden bager “Poldbageren” lå på “Polden”, den lille bakke først for på Skårhavvej. En vindmølle på bakken syd for byen leverede mel til dem begge. Møllestedet findes på 1812-kortet. En ny hollandsk mølle opførtes her i 1864. Efter en brand i 1933 flyttede møllen tættere til byen, hvor nu motormøllens bygninger stadig ligger (Meyn 1934, s. 412).

Landsbyen som sådan har dog haft mange andre servicefunktioner. Der lå i hver ende af Bygaden en smedje, hvoraf den østlige stadig findes. Omkring år 1800 var den ene smed var også en dygtig urmager, Peder Blander Møller. Et af hans værker findes i købstadmuseet, Den gamle By. Hans søn blev også urmager (Lampe og Hertzum 1977).

På Bygaden lå indtil midt i 1990'erne en købmandshandel. Den havde tidligere konkurrence fra både en brugsforening og endnu en købmand. Disse forretningers bygninger findes stadig på Bygaden.

Byens telefoncentral flyttede efter bybranden i 1923 til huset Alhøj i Bygadens østlige ende (Sørensen 2004).

Nogle af byens handelsmænd havde selv skibe. Paketbåden "Skødshoved", der nu sejler som bevaringsværdigt veteranskib, er bygget af i Horsens i 1907 for handelsmand og bådfører Søren Sørensen, Dejret (Sørensen 2004).

En datter af en af byens handelsmænd drev en trikotageforretning i byens vestlige ende (Sørensen 2004).

En af købmændene havde en benzinstander (Vedsted 2003). Efter at sejladsen mellem Århus og Skødshoved ophørte mistede byen en del af sit kundegrundlag. Det er dog stadig som mange andre steder på Mols muligt at købe lokale, friske grønsager m.v. i små boder langs vejene.

Der har ligget teglværker ved Skødshoved (Trap 1963). En præsteindberetning fra 1838 nævner dog ingen teglværker i Mols herred. Der må dog allerede da have været et såkaldt bondeteglværk. I 1850'erne oprettes salgsteglværker, herunder også et ved Skødshoved. Teglværket her var ejet af en driftig bonde fra Dejret. Plastisk ler blev taget fra de grave der stadig kan ses i området. Teglværket ved Skødshoved var i funktion i 1864. Som et kuriosum nævnes at der i 1864 fandtes rester af en endnu ældre teglovn skåret ind i den stejle lerskrænt og næsten i havstokken foran denne var der stensatte, kredsrunde fordybninger, hvor leret blev æltet (Nielsen 1918a).

H. Dejret By – kortmateriale og vejsystem

Udskiftningen af Dejret By blev påbegyndt i 1780 (Trap 1963) men var først tilendebragt i 1816 (KMS 1816). De forskellige mellemfaser i denne proces giver et godt indblik i dette arbejde.

De tidlige kort viser kun de store gårde. Der var da 16 i alt, heraf var en opdelt i to halvgårde og en enkelt i fire dele. Gårdene ligger på begge sider af den L-formede gadejord, der nu hedder Dejret Bygade, Kirkebjergvej og Skårhavvej. For at alle kan komme ud til deres marker uden at være til gene på bygaden er der anlagt byvejene hele vejen rundt om byen.

1812-kortene forklarer landsbyens vejsystem, som er en idealmodel, der her er helt gennemført, men som også kan anes i f.eks. landsbyen Eg's vejsystem.

Gadejorden i midten er landsbyboernes fælleseje. Alle har her lige rettigheder. Bygadejorden er klart afgrænset og den inkluderer de mange små tværgader, der giver forbindelse for andre end gårdene til de omgivende byveje.

Byvejene er vist punkterede, fordi de er signatur for en færdselsrettighed henover anden mands jord. På kort fra 1816 og senere er vejbredden er angivet som 6 alen svarende til 3,77 m.

Det ældste kort (KMS 1812a) indeholder de gamle stednavne og måske også de gamle fald med angivelse af bonitet. Udskiftningsforslag er påført i kraftig streg. Herved opdeles flere områder på tværs af gamle skel, således at der kun kan konstateres delvis navnekontinuitet på en ager. Andre steder markeres en stor agers i opdeling i mindre dele ved tilføjelse af Østre og Vestre, Over og Under, Nordre og Søndre til agernavnet. Matrikelnumrene henviser til de enkelte gårde. Disses tofter er enkeltvis og som samlet landsby vist hegnete med sten

- indbyrdes og mod de omgivende byveje. Ligeledes er de to fægyder mod henholdsvis nord og vest stenhegnede. De er her viste som en del af landsbyens fælles gadejord. Landsbyens terræn falder jævnt mod nordvest, stensignaturen er derfor også dækkende for reelle stensatte terrænspring og stendiger.

(KMS 1812b) viser klart at de omgivende byveje er tænkt som adgangsvej for den enkelte gårdejer mellem jord og bygninger uden at passere bygadejorden. Et fint eksempel på dette kan stadig ses i forbindelse med gården Lykkesminde.

På (KMS 1816) er en del af landsbyens mange enkelthuse vist, og bygningssignaturerne er nu ikke så stiliserede som på de tidligere tegninger, men giver et godt billede af landsbyens tætte karakter. Kortet indeholder primært de enkelte matrikler, deres numre, udstrækning og detaljerede bonitering. Arealstørrelser er angivet i kvadratalen. Matrikelnumrene svarer til gårdens eller husets matrikelnummer. Hvor ejeren bor i et andet ejerlav, er dette anført efter ejerens navn. Stednavne er kun anført for hovedområder. Ændringer er markeret ved overstregning og ny påskrift.

Ved udskiftningen fik husmændene fik også en andel. Røjen, den langstrakte bakke, blev udstykket i lange jordstrimler kaldet husmændenes lodder. Her blev f.eks. anlagt æbleplantage der stadig findes (Sørensen 2004). Tilsvarende var den sydlige del vest for hovedgården Kvelstrup udstykket i husmandslodder. En lille enklave lodder helt mod øst blev tildelt samfundets fællesskab i form af lodder til skolelærer, præst, degn og smed.

Det minorerede sognekort (KMS 1836) viser et øjebliksbillede uden løbende rettelser. Der vises kun gårdbygninger, matrikelnumre, matriklernes afgrænsning og færdselsrettigheder. Al jord har nu fået en ejer hvis navn dog er fjernet af hensyn til overskueligheden. Forskellige vejvæssige pudsigheder er nu faldet på plads, så som de parallelle veje mod vest. Veje uden lovkrav er ikke vist, herunder også den vestlige byvej, Kokkesmøgen. Den blev dog næppe nedlagt og fungerer i 2004 i sin fulde længde.

Mange af vejene i ejerlavet er heller ikke i 2004 udmatrikulerede. Det er derfor spørgsmål om hævd, tinglysning af færdselsret og brugernes vedligeholdelsespligt, der betinger vejsystemernes fortsatte brug og eksistens.

De asfalterede vejstykker blev sikkert offentlige inden kommunesammenlægningen i 1970. Alle andre veje skal vedligeholdes privat da de nu som i 1836 var en færdselsret over anden mands jord og ikke er udmatrikulerede.

Når landsbyens egne veje møder sognets øvrige vejforbindelser ses det, at den sydlige byvej, der i dag hedder Leddet og Hegnet, faktisk ledte uvedkommende trafik udenom byen og ikke som i dag igennem Bygaden. Mod vest er der f.eks. på kort fra 1812 og 1816 vist en vej syd for fægaden og parallelt med denne. Tilsvarende kunne færdsel til møllen der lå på en bakke syd for byen, eller til Kvelstrup, ledes udenom bygadejorden.

På 1836-kortet (det minorerede sognekort) er bygadens forlængelser mod både nord og mod vest angivet med matrikel nr. 58. Dette er betegnelsen for den fælles fægyde til henholdsvis de nordlige græsningsområder på Øhovederne og langs hele nordkysten - de stejle kystskrænter inklusive, og til kystområderne på Skødshoved.

Samme kort viser klart hvilke aftaler der er indgået med hensyn til færdsel over markjord. Disse aftaler er - startende med ovennævnte "byveje" - vist i punkteret form og angivet udlagt i 6 alens bredde (3,77 m) førende frem til hver enkelt jordlod.

VURDERING

Som optakt til udpegning og registreringer af kulturmiljøer i Århus Amt blev der udarbejdet en "Kulturmiljø-manual". Her i tages udgangspunkt i Miljøministeriets definition af et kulturmiljø

som "et geografisk afgrænset område, som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af samfundsudviklingen".

I foråret 2004 er i Ebeltoft kommune nyudpeget 5 landsbyer. Udpegningerne er sket under hensyntagen til hele amtet og ud fra ønsket om at de skal være "typiske, repræsentative og dækkende for områdets kulturhistorie anskuet ud fra en "levevis"-synsvinkel" (AAA 2004).

Kulturmiljø-manualen er for så vidt udmærket i intention og detaljering. Den lægger også vægt på historisk overblik og lokalhistorisk kendskab. I realiteternes verden er det dog næppe muligt for en udefrakommende person at få et dybere indblik i disse emner på den relativt korte tid som et registreringsprojekts økonomi tillader.

Ved selve registreringen i marken er der lagt megen vægt på det setes fremtræden. Min generelle anke går på at det sete så i alt for høj grad bliver afhængigt af hvor informerede de øjne - der ser - reelt er.

Efterfølgende har registreringen været til høring i en kulturhistorisk arbejdsgruppe under nationalparkprojektet, hvor der dog ikke var de ønskelige kulturhistoriske ressourcer tilstede. Desuden var det lokalhistoriske Mols-arkivet i samme periode lukket og nedlægningsstruet, så heller ikke dér har der kunnet hentes hjælp.

Redegørelsens baggrundsoplysninger er stort set hentet fra tre basis kilder: Trap's Danmark (Trap 1963), Kommuneatlas Ebeltoft (Thule 1999) og det minorerede sognekort fra 1836 (KMS 1836).

Måske er den foreliggende kulturmiljøreddegørelse for Dejret ejerlav af ovennævnte grunde udført uden at der er opnået en dybere forståelse for områdets historie eller særpræg.

Skal jeg vælge fem hovedindvendinger bliver det disse:

1. at relationen til havet ikke er forstået
2. at vejsystemet ikke er forstået
3. at befolkningens løbende tilpasning til de givne vilkår over tid ikke er set som stedets kulturhistoriske fortælling, herunder udstykning til sommerhuse
4. at landsbyen ikke kan ses løsrevet fra ejerlavet, dets struktur og sporene af denne strukturs udvikling
5. at hele halvøen som sogn udgør en kulturhistorisk helhed med en meget lang historie bag sig

Hvis Dejret ejerlav skal sikres som kulturmiljø, så er det vigtigt at lokalbefolkningen forstår og bakker op om de værdier som er særlige for lokaliteten. Denne lokalbefolknings sammensætning er imidlertid i disse år under kraftig ændring.

De fleste tilflyttere har andre værdier og vaner. Spøgende kan man sige at de oprindelige beboere har sirlige geometriske forhaver, bevarer i store træer i skel, bevarer husene som de er og har omhyggeligt stablet brænde. Tilflyttere har planter i udendørs pletter, fælder store træer for at få lys, køber brænde på paller, opfører træstakit i grundgrænsen, installerer udendørsbelysning med bevægefølere og bygger konstant om og til.

Hvis to så forskellige grupper skal kunne mødes om noget, så må det være i en form for stolthed over hvor man bor og med respekt for stedets historie og værdier. Det kræver en vis informationsaktivitet, og også steder med plads til at man kan mødes både formelt og uformelt.

Tidligere var skolen med dens bibliotek et sådant mødested, også de lokale forretninger var vigtige. Måske kan en af byens overflødiggjorte bygninger på sigt blive en form for forsamlingssted og informationsbase i forbindelse med en nationalpark.

Det sydlige Djursland er pt. under overvejelse som et muligt kommende nationalparkområde. Der er naturligvis fra planlægger side og politisk hold interesse for at finde en mulig fremtid for dette naturskønne gamle landbrugsområde, der langsomt affolkes og som ikke længere har en direkte og gennemgående trafikforbindelse til f.eks. Århus.

ANVENDT LITTERATUR OG KILDER

(AAA 2004)

Århus Amt: **Kulturmiljø-manual. Kulturmiljøet i den offentlige forvaltning.** Århus Amt, Natur og Miljø i samarbejde med Sven Allan Jensen as, maj 2004

(Bobe ca. 1926)

Bobe, Louis: **Slægten Reventlow. Christianssæde.**

<http://www.reventlow.dk/christianssaede.php>

(Bøttiger 1893)

Bøttiger, L.J.: **Æbeltoft og Omegn** (Mols). nærmest til 1815. Aarhus 1893.

(DRB 1967)

Gengivet efter "Danmarks Riges Breve", Red. CHRISTENSEN, C.A., FRIIS JOHANSEN, K & NIELSEN, HERLUF. Nr. 337, side 225, række 3: 1340-1375, bd. 5, 1967.

(http://w1.1312.telia.com/~u131200510/kalk/body_messestiftelse.html)

(DKC-140509-47)

Det kulturhistoriske centralregister. Tved sogn. 2004

(Fode 1971)

Fode, Henrik 1971: **Småskibsfarten på Århusbugten 1865-1914.** Erhvervsarkivet, Universitetsforlaget i Århus.

(Gammeltoft 2004)

Gammeltoft, Peter: **Stednavne som kommunikationshistorisk kilde.** Papir fra seminar om kommunikationslandskabet og historiske kort. 9.-10. september 2004. Vikingemuseet, Roskilde.

(Hahnemann 1994)

Hahnemann, Steffen: **Bol, skipen og kongsbønder i det sydlige Kattegat.** Landbohistorisk Selskab. Viborg 1994.

(Hald 1824)

Hald, I.C.: **Landboforholdene i Randers Amt for ca. 100 Aar siden.** (1824). Aarvog udgivet af Randers Amts Historiske Samfund. Randers 1919.

(Hald 1950)

Hald, Kristian: **Fortegnelse over Stednavne i for Tved sogn.** Upubliceret optegnelse. Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. København 1950.

(Jørgensen 1995)

Jørgensen, Bent 1995: **Stednavneordbogen.** Gyldendal, Nordisk Forlag A/S, København, 2. udgave, 2. oplag.

(Lampe og Hertzum 1977)

Lampe, Jens og Holger Hertzum-Larsen: **Bidrag til urmageriets historie i Thy og på Mors.** (Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 1977)

(Madsen 2004)

Madsen, Niels Viggo. **Mundtligt.** Tved. 2004

(Markbog 1683)

Kopi af afskrift modtaget fra Michael Lerche Nielsen. Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet.

(Meyn 1934)

Meyn, Niels: **Danske Møller.** Erhvervsforlaget for Haandværk og Industri, København 1934.

(Milloup 2004)

Milloup: **Skifteuddrag Isgård/Kvelstrup Gods, Mols 1762-1812.** Nr. 202, fol. 450.

http://www.milloup.dk/hvh/download/skifter/isgaard_gods.htm

(Nielsen 1918a)

Nielsen, Niels: **Tved Sogn paa Mols for 50 Aar siden**. Aarbog udgivet af Randers Amts Historiske Samfund. Randers 1918.

(Nielsen 1918b)

Nielsen, Niels: Kvelstrup på Mols. Aarbog udgivet af Randers Amts Historiske Samfund. Randers 1918.

(Nielsen 1929 & 1930)

Nielsen, Niels: **Læreaar og Lærerkaar. Livserindringer**. (Bind 1 og 2). Frederiksborg Amtstidendes Bogtrykkeri, Hillerød 1929 og 1930.

(Rasmussen 1941-42)

Rasmussen, Poul: **Studier i Aarhus Kannikebords Jordebog fra ca. 1315. Jyske Samlinger**, 5. Række, V. Bind, 1941-42.

(Rasmussen 1947-48)

Rasmussen, Poul. **Studier i Aarhus Kannikebords Jordebog fra ca. 1315, II. Jyske Samlinger**, 5. Række, VIII. Bind, 1947-48.

(Sørensen 1691)

Sørensen, Jens: **Søkort over Århus Bugt. Ca. 1691**. Kongelig Søkortsdirektør. Den viste udgave kan ses her: <http://images.kb.image?id=ks000037>

(Sørensen 2004)

Sørensen, Niels Gunnar. **Mundtligt**. Dejret. 2004

(Thorsen 2003)

Thorsen, Jytte: **"Tved sogn - et næs på Mols"**. En vandretursfolder. Århus Amt, Natur og Miljø. Juli 2003. http://www.aaa.dk/aaa/nm-vandre_og_cykelture

(Thule 1999)

Thule Hansen, Holger, Ebeltoft Kommune, Skov- og Naturstyrelsen, Miljøministeriet: **Ebeltoft Kommuneatlas. Bevaringsværdier i byer og bygninger 1999**.

(Trap 1963)

Trap, J.P. 1963: **Danmark**, 5. udgave. Randers Amt, Bind VII, 2 , G.E.C. Gads Forlag.

(Vedsted 2003)

Vedsted, Jakob, 2003: **Fra det nu forsvundne Ebeltoft, Mols og sydlige Djursland**. Aschehoug dansk Forlag A/S.

Kortmateriale (er ikke medtaget som bilag)

(KMS 1812a) & (KMS 1812b)

Kort- og Matrikelstyrelsen. (Deigret Byes Jorder.) **Matrikel 1 kort. Ældste originalrulle**.

(KMS 1816)

Kort- og Matrikelstyrelsen. **Deigret Byes Jorder. Original 1 matrikelkort**

(KMS 1836)

Kort- og Matrikelstyrelsen. **Minoreret sognekort for hele Tved sogn. 1836**